

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI:23

Rektörlük Yayınları:14

**ULUSLARARASI
TÜRKİSTAN HALK KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU**

(25-27 Ekim 2000, Marmaris - Muğla)

Yayına Hazırlayan

Yrd.Doç.Dr. Ali Abbas ÇINAR

MUĞLA 2001

KAZAKLAR'IN "BESİK", "BEL-KARIN – KURSAK", "KARŞI KUDA", "BOSAĞA MAVLAV", "EMEÑGERLİK", "KELİN KÖRİMDİK (KÖRİMDİK)" ve "KUYRIK-BAVIR CEV" ADLIÂDET, İNANÇ VE PRATİKLERİ HAKKINDA

Doç. Dr. Nerin KÖSE*
(TÜRKİYE)

Bir milletin kültürü onun tarihi, coğrafyası, dili, yaşam tarzı, inanç ve pratikleri, gelenek ve görenekleri, siyasi durumu v.b. demektir. Herhangi bir sebeple milletler tarih sahnesinden çekilseler bile kültürü yok olmaz; aynı ya da farklı şekil ve adlarla, eski ya da yeni bir coğrafyada yaşamaya devam eder (Kafesoğlu, ss:23-24; Turan ss:24-25). İnsanların geçmişten bugüne devam eden hayatları boyunca çeşitli veya aynı coğrafyada gördükleri, bildikleri, tecrübeleri, alışkanlıkları ve inançları doğrultusunda süregelen uygulamaları ise, kültürü canlı bir organizma (Kafesoğlu, s:31) haline getiren; onun daha sonraki kuşaklara taşıyan en önemli faktör olup gelenek, görenek, inanç ve bunlara bağlı pratiklerimiz, bu faktörün en önemli unsurunu teşkil ederler.

Birçoğu eski inançlarımızın, törelerimizin, sosyal ve idari düzenimizin hatta devlet teşkilâtımızın izlerini taşıyan gelenek ve göreneklerimiz ise dertlerimiz, sevinçlerimiz, umut ve beklentilerimizin yanısıra "kendi kimliğini kaybetmeme" gibi düşünce ve çabalarımızın da katkılarıyla canlılığını korur. Milletlerin çeşitli sebeplerle farklı coğrafyalarda buldukları halde gelenek, görenek ve inançlarının yaşamaya devam etmesinin sebeplerinden biri de, budur. Daha önce aynı coğrafyanın çeşitli bölgelerinde, hatta sözkonusu bölgenin farklı kesimlerinde bile ayrılıklar gösterebilen bu hususun yeni bir coğrafyada bazen uygulamada, bazen uygulama zamanı ve yerinde, bazen de anıldığı isimde de değişikliklerin olması ise, kaçınılmazdır.

Türkler için de bu, böyle olagelmıştır. Uzun yıllar ortak bir coğrafyada, ortak bir hayat paylaşan Türk Boyları bugün Dünyanın dört bir tarafına dağılmışlar, Orta Asya ve Avrupa'nın çeşitli kesimlerinde ayrı ayrı devletler kurmuşlar; bir kısmı ise başka milletlerle bir arada yaşamaktadırlar. Ancak özellikle 1990 sonrası ortaya çıkan siyasi gelişme ve değişmeler sonucu kurulan yeni ilişkiler ve yapılan bazı tesbitler de göstermiştir ki günümüzde çeşitli Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında pek çok inanç, pratik, gelenek ve görenekler halâ yaşamaktadır. Benim daha çok boylar

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

halinde ortak bir hayat yaşamış ve bu hayata alışmış olmanın yanısıra uzun yıllar kimlik savaşı vermelerine ve kabul ettikleri yeni dinlerinde de eski inançlarına benzer özellikler bulmalarına bağladığım bu hususun bildirimize aksi ise, Kazak ve Anadolu Türkleri'nin gelenek, görenek, inanç ve pratiklerindeki büyük benzerliktir. Kazak gelenek ve görenekleri üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan ve bu işe gönül veren Seyit Kenceahmetağlı'nın "Kazaktın Sait Dâstürleri Men Âdet Gruptarı" adını taşıyan ve Türkiye Türkçesi'ne "Kazaklar'ın Gelenek ve Görenekleri ile İnanç ve Pratikleri" adıyla aktardığımız ve yayına hazırladığımız kitapta karşımıza çıkan çeşitli konular ve, bunlarla ilgili uygulamalar bizâ tesbit ettiğimiz birkaç hususun Türkiye Türkleri'ndeki karşılıkları, benzer ve farklı tarafları üzerinde âdetâ çalışmak zorunda bırakmıştır.

*Tesbit ettiğimiz adetlerden bir tanesi "BESİK KUDA", BEL-KURSAK KUDA", KARŞI KUDA"dır.

Sosyologların "toplumun en küçük birimi" olarak tanımladıkları "aile"nin (Sayın, ss: 3-4) Türkler için önemi, büyüktür. Bu sebeple onu korumak ve yaşatılmasını sağlamak için gerek kurulmasında, gerekse devamında pekçok kural, kanun konmuş; gereksiz bozulması halinde ağır şartlar getirilmiştir.

Bilindiği üzere Türkler'de evlenme "exogami" yani "dıştan evlenme" kuralına tabi olup (İnan I, s:341) ancak yedinci ya da dokuzuncu göbeğin dışında kalan soydan kız alınabilmekteydi (Gökalp, ss:289-290). "İl içinden ve kişinin kendi boyu dışındaki bir boydan evlenmesi" demek olan "exogami" (Gökalp, ss:165-166) belli bir boya kız verme yani "karşılıklı kız değiştirme" âdetiyle de sıkı sıkıya bağlı (inan I, s:341) olup kaynağı daha önceki dönemlerde gördüğümüz "kız kaçırma" yoluyla kurulan evlenmelerden doğacak "öç alma"yı ve "tazminatı peşin olarak ödeme"yi engellemek amacıyla başvuru ve bir çeşit değiş-tokuş sayılan "evleneceği kızın ailesinden birine kendi kız kardeşini yahut da akrabalarından birini verme (Gökalp, s:305) âdeti de "exogami"nin icaplarından biriydi. Geçmişle Hunlar'da, günümüzde ise hemen bütün Türk Boyları'nda gördüğümüz bu evlenme şekli (İnan I, s:34) aile reisi olan kayınpederin güçlü otoritesinin veya hakimiyetinin gelin üzerinde kötüye kullanılmasını engellemek; takı, kalın (başlık) v.b. düğün giderlerinin taraflara vereceği ekonomik sıkıntıyı gidermek için gerçekleştirilmesi (Gökalp, ss:290-291) sebebiyle tercihli evlilikler grubunda yer alır (Sayın, ss:82-87). Bugün Anadolu'da "Berder", "Kepir", "değişik yapma" vb. adlarla anılan (Balaban, s:41) bu evlenme âdeti (Köse I, s:24; Köse II, ss:99-110) Kazaklar'da "karşı kuda" şeklinde bilinmekte (Kenceahmetoğlu, s:71) olup uygulanış şekli bakımından Anadolu Türkleri'yle aralarında hiçbir fark yoktur ve dünden bugüne değişmeden yaşatılan geleneklerimizden biri olagelmiştir.

Kazaklar'da kudalık (dünürlük)ın bir başka çeşidi de vardır. Dede Korkut'ta Kam Püre'nun Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda "Pay Piçen Biğ aydur: Bigler, Allah Ta'ala mana bir kız virecek olur ise, siz tanık olun, benim kızım Pay Püre Biğ oğluna yavuklu olsun" (Ergin, s:117 şeklinde gördüğümüz ve Kazaklar'ın ^bel kuda", "kursak kuda", "karın kuda" adını verdikleri "iki ailenin henüz doğmamış çocuklarına dünür olmaları" meselesiyle Kazaklar'da "besik kuda" (Kenceahmetoğlu, s:71) ya da "bala atastıruv" (Köse I, s:39) adıyla bilinen "beşikteki çocuklarını birbirleriyle nişanlamaları" adeti günümüzde Türkiye Türkleri'nde de vardır. Bizde "Beşik kertme" olarak bilinen dünürlük veya eş edinme şekli, her iki ailenin dostluklarını pekiştirme, mallarını birleştirme amacını taşımakta (Köse I, s:19) olup özellikle Doğu, Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere hemen bütün Türk boyları ve topluluklarında hala yaşamakta olan bu adetin özellikle büyük şehirlere ve turizm merkezlerine göç edenlerde yok almaya başlamasını ise, gelişen ve değişen zamana bağlıyoruz.

Bosağa maylav, Kazak Türkleri'yle Türkiye Türkleri'nin folklorlarındaki bir başka benzerlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelin, koca evine veya yeni evine geldiğinde (Kenceahmetoğlu, s:15; Balaman, s:146) oğlan tarafından birinin (genellikle yengenin) yardımıyla veya söz konusu kişinin elindeki tabakta bulunan yağa batırđıđı parmağını evin bosağa (eşik)sına sürmesi, ondan sonra sağ ayağını atarak ve eşiğe basmadan eve girmesi şeklindeki bu âdet Kazaklar'da "bosağa maylav" (eşiğe yağ sürme) adıyla bilinmektedir. "Evin bereketli, uğurlu; içindekilerin ve özellikle de gelinin çevresine yağ gibi sıcak, canayakın olması" anlamına gelen bu âdet, bizde de uygulanmaktadır. Bir farkla ki bizde evin eşiğine "yağ"ın yanısıra "bal" da kullanılması ve Kazaklar'da ise bu âdetin sadece düğün sırasında değil, evli çiftlerin yeni bir ev alıp ilk defa girecekleri, oturacakları zamanda da uygulanıyor olmasıdır (Kenceahmetoğlu, s:15).

"Èmeñgerlik" adeti de bu konudaki benzerliklerden bir başkasını teşkil etmektedir. Kaynağı Türkler'in eski hayatlarındaki "exogami" esas (Gökalp ss:165-166; Kafesoğlu, s:216, İnan, s:341)na geri giden bu duruma göre eski Türkler'de bir genç kız evlenmekle kocasının soyuna karışır; kocası öldükten sonra da bir daha kendi ailesine dönemezdi (Spular, s:426). Bu takdirde de kocası ölen yani dul kalan kadın da ölen eşinin erkek kardeşi veya üvey ođlu ile evlenirdi (Gökalp, s:216; İnan, s:341). Hunlar'da ve Mođollar'da da gördüğümüz bu âdetin yine töre ile belirlenmiş hükümleri vardı. Buna göre kocasının ailesi, dul kalan gelinlerini aile fertlerinden başka bir erkekle de evlendirebilirlerdi. Hatta bu evlendirme görevini, dul kalan kadının üvey ođlu bile üstlenebilirdi (Spular, ss:425-426). Sosyologların "Karsı kuda" gibi tercihli evlilikler grubuna dahil ettiği (Sayın, ss:82-85) ve dünyada ve "leviratus" adıyla yaygın olan bu âdetin temelinde "annenin amca ile evlendiği takdirde çocukların babasızlık çekmeyeceği (zira amca,

baba yarısı olarak kabul edilir); dul kalan gelinin hissesine düşen malların dağılmayacağı, aile sırrının dışarı çıkmayacağı ve kayınpederinin aile üzerindeki otoritesinin devam edeceği” esası yatmaktadır (Balaban, s:12) (Köse I, s:21; Köse III, ss:81-87). Kazaklar’da “erden ketse de elden ketpek çok” atasözünde açık bir şekilde gördüğümüz “dul kalan kadının eski kocasının veya yakınlarının kardeşlerinden biriyle evlenmesi “ âdeti Türkiye Türkleri’nde de görülmektedir. Günümüzde uygulamanın halâ canlılığını koruyan ve Kazaklar’ın “âmeñgerlik” adını verdikleri bu evlilik şekli (Kenceahmetoğlu, s11)nde dikkatimizi çeken asıl nokta ise gerek Kazakistan, gerek Türkiye Türkleri’nde günümüzde biraz yumuşamış olması ve koçası ölen kadının eşinin tarafında kalmakla birlikte yeni ve uygun biriyle evlenmeye zorlanmadığı (Köse I, 85) ve özellikle tahsil yapan, büyük şehirlerde oturan gençlerce fazla hatta hiç ilgi görmediğidir.

*Gelelim Kazaklar’da “Kelin Körimdik” veya sadece “körimdik” adıyla bilinen bu âdet, gelinin yüzünün cavlıkla örtülü olarak yeni evine gelmesiyle “betaşar” eşğinde açılmasını ve bu esnada verilen hediyeyle ifade eder. Hem geline, hem de onu “koltuklayan” yengelere “güveyin babası tarafından verilen hediyeler” demek olan “kelin körimdik” yüzük, bilezik, elbiselik kumaş, para v.b. kıymetli şeylerdir. Türkiye Türkleri’nde ise yüzgörümü, gelinle damat gerdek odasında yalnız kaldıklarında damadın, gelinin duvağını açarak ona taktığı altın veya değerli taşlardan yapılmış bilezik, kolye, saat, küpe, beşibirlik vb takılara verilen adı ve bu âdeti ifade eder (Köse I, s:22).

Dikkat edilecek olursa Kazak Türkleri’yle Türkiye Türkleri’nde “yüzgörümü” hem hediyeyle veren, hem de verildiği yer ve zaman bakımından farklılıklar göstermektedir. Günümüz Türkiye’sinde yüzgörümünün ev, araba, arsa v.b. hediyelere dönüşmesi ve bazen gerdekten önce verilmesiyle her iki Türk boyundaki farklı tarafları da, söz konusu boyların farklı coğrafyalarda olmasına ve değişik kültürlerle temas etmelerine bağlamayı uygun buluyoruz.

*Petr Makovestkiya’nın da belirttiği üzere kız alıp vererek iki aile arasında dünürlük vasıtasıyla kurulan akrabalığın en önemli işareti olan “Kuyruk-bavır cev” âdeti de (Köse I, s:40) Türk Boyu’nun düğün gelenekleri hususunda bir başka boyutu ifade etmektedir. Nitekim Kazaklar’da “kalını”, kesilen ve “uki”si takılan kızın verilmesiyle kurulan dünürlük müessesesinin en anlamlı kısmı ve “kuda tüser toyı”nın en son aşaması olan bu âdetin bir kanun hükmünde olup, taraflardan birinin anlaşmayı bozması halinde bazı cezai kuralları da beraberinde getirmesinin sebebi, budur.

İşte bu âdet uzun yıllar birbirleriyle bağlantısı olmadan yaşayan ancak eski ve ortak hayatlarındaki pek çok uygulamayı yeni yurtlarında da yaşatmaya çalışan Batı Anadolu Türkleri arasında hala varlığını sürdürmektedir. Nitekim sadece Muğla ve ilçeleriyle Afyon’da gördüğümüz,

gerek düğün öncesi nişandan sonra gerekse ve özellikle düğün sonrasında başta ailesi olmak üzere kızın yakın akrabalarının “davet” adını verdikleri yemekte ikram edilmesi gereken “surha”, “sura” veya “süra” adı verilen bir yiyecek hazırlanır. Bizim de bizzat şahit olduğumuz üzere eskiden o gün (davet günü) için özel olarak kesilen yahut kasaptan alınan hayvanın sağ kaburgasının tamamı, içi ciğer kavrulmuş iç pilav ile doldurulduktan sonra üzeri tereyağ ve salça ile kapatılarak fırına verilir. Surhayı yeme sırasında “kemiklerdeki etin tamamen sıyrılması gerektiği, aksi halde yeni evlilerin mutlu olamayacakları” inancı bize, bu yemeğin kaynağını Kazak düğün âdetleri sırasında kendine haklı bir yer edinmiş olan “Kuyruk-ciğer yeme”de aramız gerektiğini, düşündürmektedir. Kazaklar da “kudalığın kurulduğu ve kalının nasıl ödeneceğinin halledildiği” anlamını taşıyan “kuyruk”un “surha” yemeğinde görülmeşi ise zaman içinde altı-göçebe bir hayattan yerleşik düzene ve bu güne gelişimize, bir başka ifadeyle akıncı bir toplumdaki ikinci ve nihayet endüstriyel bir topluma geçmesine (Köse I, s:28-29); bu durumun Türkiye Türkleri’nde Kazaklar’ın “Törkindev” adını verdikleri kızın, evlendikten sonra annesi-babasıyla akrabalarının oturdukları memlekete yani “nağışı curt”una ilk gelişi (Kenceahmetoğlu, s:48) demek “olan davet günü”nde karşımıza çıkmasını da aynı şekilde açıklamamın doğru olduğunu düşünürüz.

Görüleceği üzere üzerinde kısaca durmaya çalıştığımız adet, inanç ve pratiklerin hepsi de evlilik kurumu ile ilgili hususlardır. Bizim bu konuyu özellikle seçmemizin sebebi hem toplumun en küçük birimi olan “aile”ye özellikle Türk Dünyası’nın iki kesiminin verdiği değeri ve önemi, bir kere daha gözler önüne sermek, hem de ailenin topludaki yerini ve önemini vurgulamaktır. Bunda Türkler’in eskiden beri çok fazla önem verdikleri aile müessesesinin kurulmasında gösterdikleri titizlik ve Ruslar’ın 1927 de başlattıkları evlenmenin ve boşanmanın kolaylaştırılması, çocukların yetiştirme kurumlarına gönderilip oralarda büyütülüp eğitilmesi gibi toplumdaki “aile” kavramını yıkma, aile fertlerini “kolhoz”larda barındırmaya yönelik uygulamaların uzun zaman geçerliliğini korumasına rağmen “1944’den itibaren yanlışlığı anlaşılan ve ailenin devamlılığını sağlamak için boşanmada taraflara ağır yükümlülükler getirilmesi gibi bir takım önlemler”in yanısıra (Sayın, ss:24-25) dillerini, dinlerini, vatanlarını kaybetme tehlikesi altında 75 yıl inleyen Kazak Halkının kimliklerini korumada gösterdikleri büyük başarının, sabrın, metanetin önemi, elbette göz ardı edilemez.

KAYNAKÇA:

KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü. 1991. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

TURAN, Şerafettin, Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe. 1990. Ankara: Bilgi Yayınları/ Özel Dizi:24.

KENCEAHMETOĞLU, Seyit. Kazaktın Salt-Dâstürleri Men Âdet-Gruptarı. 1994. Almat: Ana Tili

SAYIN, Önal, Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri, 1990: İzmir: Ege Ün. Edebiyat Fak. Yayınları No:57.

İNAN, Abdülkadir. Makaleler ve İncelemeler 1968. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Dizi 5 51 TTK Basımevi.

GÖKALP, Ziya. Türk Medeniyeti Tarihi, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti "Türk Ailesi" II.Cilt 4.Kitap (Haz.Fikret Şahoğlu) 1974 İstanbul: Türk Kültür Yayıncısı:5

BALAMAN, Ali Rıza. Gelenekler, Töre ve Törenler 1983. İzmir: Betim Yayınları, Halkbilimi-Folklor Dizisi:1

KÖSE, Nevin I, Kazak Düğünü 2000 Ankara, Milli Folklor Yayınları:13, Folklor Dizisi:3

KÖSE, Nevin II, Araştırmalar I (Karşı Dünür Olma Adeti ve Halk Hikayeleri) 1996. Ankara: Milli Folklor Yayınları: 8, Halk Edebiyatı Dizisi:4, ss:

ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı I. 1994. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 169.

KÖSE, Nevin (III) Eski Bir Evlenme Adeti ve Buna Bağlı Olarak Teşekkül Etmiş Halk Hikayeleri 1993. İzmir: Eğitim Bilimleri Dergisi. Buca Eğitim Fak. Yayını. S:3, ss:81-87.

SPULER, Berthald, İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlkanlılar Devri (1220-1350) 1987 (Çev.Cemal Köprülü) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları IV. Dizi S.a.